

I. НАУКОВІ ДОПОВІДІ І ПОВІДОМЛЕННЯ

В.Суярко * (м.Київ)

ГУМАНІСТИЧНА МІСІЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА (До 5-річчя Української Асоціації Релігієзнавців)

Введення до навчальних планів вузів нормативного курсу з релігієзнавства та узаконення однойменної спеціальності у ваківському реєстрі є помітним явищем у перебудові старого суспільствознавства, гуманітарних і соціально-політичних наук, у подальшій гуманізації і гуманітаризації освіти в незалежній Україні. Релігієзнавство як наука і навчальна дисципліна в обох випадках мав глибоко впливати на формування високої моральності і духовності особистості на ґрунті загальнолюдських цінностей і секулярної культури, а відтак й збільшувати ідейний потенціал суспільних наук.

Проголошені Конституцією України 1996 року нові принципи свободи совісті, що закріплюють, зокрема, світський, науковий характер освіти, є надійним гарантом правового забезпечення налагоджуваної релігієзнавчої освіти, просвітництва й виховання підростаючого покоління. Крім того, релігієзнавство покликане переорієнтувати наукову, суспільну, громадську думку на весь сакральний комплекс: на релігію (як світоглядну систему), на церкву (як демократичну організацію одновірців), на віруючих і невіруючих (як рівноправних громадян), щоб збільшувати кількість активних прихильників відродження обох сфер національної духовної культури - сакральної й секулярної.

Мета і завдання цієї освіти полягають ще й в тому, щоб докорінно переосмислити вітчизняні і світові культурні писемні джерела: активніше освоювати всесвітні Писання, зокрема біблеїстику; твори видатних релігієзнавців - вчених, мислителів, богословів, вільнодумців; державні та міжнародні правові акти про свободу совісті, документи сучасних партій,

---

* **СУЯРКО Владислав** - кандидат філософських наук, доцент кафедри релігієзнавства філософського факультету Національного університету імені Тараса Шевченка.

масових рухів, громадських і конфесійних організацій; новітню наукову, навчальну, релігійну та іншу літературу минулого і нашого часу, яка сприяє духовному відродженню України.

Для всіх, хто систематично досліджує релігієзнавство як науку про релігію і церкву, богослов'я і віруючих, про закономірності процесів сакралізації і секуляризації у світі загалом та українському суспільстві зокрема, хто оволодіває, вивчає цю навчальну дисципліну, предметом якої є об'єктивна плюралістична оцінка суті, функцій, ролі релігії, її виникнення, еволюції, сучасного становища і майбутніх перспектив, мета і завдання релігієзнавства конкретизуються у особливих вимогах, що висуваються перед науковцями, викладачами і студентами.

Що ж їм насамперед треба знати: філософське, психологічне, соціологічне, морально-політичне, історико-культурологічне, футурологічне, богословське розуміння суті релігії як специфічної форми суспільної свідомості, як соціально-історичного явища, як світоглядної і моральної система; час і причини виникнення релігії і містики, чинники процесів сакралізації й секуляризації; типологію, класифікацію сучасних релігій світу та ступенів релігійності населення України; формування біблійного, православно - християнського характеру сакральної культури України та поширення і сучасне становище релігійних організацій в нашій державі; форми, етапи і принципи ставлення людства і українського суспільства до сакрального комплексу, до біблійних заповідей, релігійних свят і обрядів; нове законодавство про свободу совісті та релігійні організації; смисл раціональної й ірраціональної віри та погляди релігії і науки на світ, суспільство і людину; шляхи і форми релігійного відродження України.

А що слід їм вміти: у першу чергу на основі наукових принципів ставлення до релігії, церкви, богослов'я і віруючих формувати власну позицію щодо сакральної і секулярної духовності; строго дотримуватися і виконувати вимоги українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації; розрізняти особливості конфесійної діяльності релігійних організацій та позитивні і негативні прояви, наслідки клерикалізму - політизації релігії і релігізації політики; підтримувати і сприяти заходам, спрямованим на релігійне відродження України, на діалог і співробітництво віруючих і невіруючих в ім'я розвитку держави і національної культури.

Релігієзнавство має допомогти кожному з нас підготуватися до Великого Ювілею - 2000- ліття Різдва Ісуса Христа, щоб в його світлі осмислити значимість християнської цивілізації для долі людства,

України і для власної долі кожного з нас.

Для того, щоб матеріалізувати такий великий обсяг роботи, потрібний був центр, який здійснював би координаційні функції наукових досліджень вчених-релігієзнавців та забезпечував би викладачів, педагогів і студентство методологічною і методичною літературою. Таким центром стали Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України та створена при ньому п'ять років тому Українська Асоціація Релігієзнавців. Фундатором цієї національної громадської організації стали згадуване Відділення, кафедра релігієзнавства Національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра культурології Київського Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова, а також колектив Львівського музею історії релігії.

Асоціація на добровільних засадах об'єднує вчених, викладачів, богословів, працівників музеїв, культурно-освітніх установ, окремих громадян. УАР входить на правах колективного члена до Всесвітньої асоціації істориків релігії, співробітничас з багатьма іншими міжнародними і національними організаціями релігієзнавців, зокрема з Міжнародною Академією свободи релігії, Міжнародним товариством дослідників релігії.

Для УАР характерна широка просвітницька діяльність. Так, очолюючи осередок УАР на кафедрі релігієзнавства університету, автор цих рядків опублікував ряд просвітницьких матеріалів у багатотиражці «Київський університет».

Але чи не найбільша увага зосереджена в УАР питанню розвитку релігієзнавства як науки і навчальної дисципліни. В Статуті УАР визначені основні напрями її діяльності, що стосуються; 1) розробки важливих проблем релігієзнавства; 2) підготовки навчальних курсів релігієзнавства, підручників й посібників для навчальних закладів різного типу, їх методичне забезпечення, перепідготовки кадрів викладачів.

У цьому відношенні зроблено дуже багато і насамперед завдяки зусиллям і активності А.М.Колодного - президента УАР. Так, разом з Ю.А.Калініним і М.М.Заковичем він зумів добитися від Міністерства освіти України введення нової спеціальності «релігієзнавство» і закріплення в навчальних планах всіх вузів однойменного нормативного курсу. Були розроблені державні стандарти спеціальності і релігієзнавчої освіти, на основі яких пишуться перші підручники та посібники, програми курсу.

У цій справі, як і в часи професора В.К.Танчера, кафедра університету ім. Тараса Шевченка йде попереду. Тут вийшов перший в Україні підручник Ю.А.Калініна і Є.А.Харьковщенка «Релігієзнавство»,

який вже витримав три видання, курс лекцій Ю.А.Калініна і В.І.Лубського «Релігієзнавство» (1996 р.) та підручник «Релігієзнавство» В.І.Лубського (1997 р.). З'явилися й інші підручникові видання за редакцією київських професорів М.М.Заковича і М.Ф.Рибачука.

По лінії УАР вже опубліковано 8 бюлетнів, які мають для вузівських релігієзнавців, науковців, аспірантів, пошукачів і студентів, що спеціалізуються у цій галузі, надто велике значення. Адже в них надруковані статті про параметри релігієзнавчої освіти, програми кандидатського мінімуму із загального релігієзнавства, з філософії, соціології й історії релігії (на жаль, немає програми з психології релігії) та рекомендована спеціальна література для опрацювання. Бюлетень вміщує актуальну тематику дисертаційних досліджень. Даються роз'яснення нових вимог ВАКу щодо оформлення дисертацій. Названі публікації дозволяють створювати нові спецкурси для спеціалізації та відділень релігієзнавства на філософських факультетах.

Під егідою УАР в 1996 р. вийшов у світ «Релігієзнавчий словник» - факт для нашої спеціальності досить примітний, бо допомагав студентам та викладачам орієнтуватися в складному категоріальному апараті релігієзнавства. З'явилися перші дві книги з 10-томної «Історії релігій в Україні» (том перший «Дохристиянські вірування. Прийняття християнства» і том другий «Українське православ'я»). Не можна обійти завершальний твір авторської «команди» А.М.Колодного - монографію «Релігієзнавство: предмет, структура, методологія», Навіть сама назва промовисто свідчить, що монографія акумулює і підсумовує перші досягнення українського релігієзнавства як науки і як освітньої дисципліни, тобто узагальнює все, що зроблено всіма нами за дуже короткий термін «самостійного» входження релігієзнавства в родину суспільних наук.

Безсумнівною заслугою УАР є проведені нею у Києві, Львові, Тернополі, Луцьку, Острозі, Сумах, Севастополі та інших містах країни різноманітні наукові конференції, круглі столи, колоквиуми, наукові семінари. А їх на сьогодні налічується понад 40. На них були задіяні академічні і богословські релігієзнавці, вузівські вчені і викладачі, аспіранти і студенти, представники політичних і релігійних кіл, зарубіжні науковці. Кожна така зустріч відбувалася в атмосфері творчого діалогу і взаєморозуміння, завершувалися результативними рішеннями та пропозиціями.

Приємно констатувати той факт, що висловлювана мною пропозиція про необхідність створення Науково-дослідницького інституту

видання україномовної Біблії дістала підтримку на високому владному і науково-богословському рівні. Так, у всеукраїнському «Плані заходів щодо відзначення в Україні 2000-ліття Різдва Христового» доручалося НАН України, Держкомрелігій та Всеукраїнській раді церков і релігійних організацій до 1998 року «вивчити питання щодо створення академічного Українського Біблійного інституту», який буде спроможний зробити вірцевий, загальнозживаний переклад Біблії, що по-справжньому збагатить всю національну культуру, піднесе її міжнародний авторитет.

Для нас певне «доленосне» значення мав республіканський семінар (березень 1994 р.), на якому були вироблені Рекомендації щодо удосконалення процесу викладання релігієзнавства. І нині відчутними є позитивні результати втілення в життя основних положень цих Рекомендацій.

Дуже багато дискусій і полеміки викликають сьогодні складні питання, пов'язані з конституційним принципом відокремлення школи від церкви (релігійних організацій) і проголошення наукового, світського характеру освіти загальних навчально-виховних закладів України. В обох варіантах закону «Про освіту» (1991 і 1996 рр.) у статтях 6 (Основні принципи освіти) і 9 (Заклади освіти та церква (релігійні організації)) так розкривається смисл проблеми: по-перше, «незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти»; по-друге, «заклади освіти в Україні, незалежно від форм власності, відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім закладів освіти, заснованих релігійними організаціями».

У законі «Про свободу совісті та релігійні організації» 1991 року вся стаття 6 присвячена цьому принципу. В ній деталізовані всі ті особливості, які стосуються загалом проблем релігієзнавчої і релігійної освіти. У завершальній частині статуту міститься положення, надзвичайно актуальне для сучасної України, в якій існують, більше того - вирують міжконфесійні та міжцерковні конфлікти і розколи, звернення до релігійних кіл такого змісту: «Викладачі релігійних віровчень і релігійні проповідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих Інших віросповідань» (Див. закон «Про свободу совісті та релігійні організації» // Відом. ВР УРСР. - №25. - 1991. - С. 283; Доповнення та зміни... // Відом. ВРУ. - №13. - 1994. - С. 66).

На нашу думку, світський, науковий характер вивчення учбових предметів в усіх ланках народної освіти як в навчальний, так і в

позанавчальний час, як в основних, так і в факультативних курсах означав, що воно може проводитися лише у формі, яка не веде до пропаганди релігії чи атеїзму, матеріалізму чи ідеалізму. Справді, навчальні предмети мають викладатися не з ідеологічних позицій панівного державного або якогось партійного світогляду, а повинні носити виключно науково-об'єктивний характер, адекватний сучасному рівню пізнання людством світу, суспільства і людини. Кожна освічена людина, яка живе в атмосфері сакральної і секулярної духовної культури, покликана усвідомити ту суспільну роль, яку відіграють обидві ці сфери у житті віруючих і невіруючих людей.

Нам імponує думка професора В.І.Гараджі, який стверджує, що наукове пояснення релігії покликане показати, що являє собою релігія, а не відповідати на питання, як треба до неї ставитися. Наукове знання про релігію є об'єктивним і відрізняється від оціночного, ідеологічного, націленого на те, щоб намалювати або позитивний або ж негативний образ релігії. Наука про релігію не бере на себе функції її захисту, апологетики, заперечення. Питання «як ти ставишся до релігії» і «що ти знаєш про релігію», звичайно, взаємопов'язані, та все ж це різні питання. Наукове знання про релігію саме по собі не є ні релігійним, ні антирелігійним. Серед учених, які успішно працювали в галузі релігієзнавства, були як віруючі, так і невіруючі, одержані ними нове знання було прийнятним для людей різної конфесійної належності і навіть для дослідників, які принципово по-різному ставляться до релігії. Завдання вченого, викладача вузу та шкільного вчителя не збігаються з тими завданнями, які ставлять перед собою релігійний проповідник чи атеїстичний критик релігії.

Включившись в реалізацію всеукраїнських заходів з нагоди відзначення 2000-ліття Різдва Христового, УАР виробила свою програму підготовки до Великого Ювілею. Звичайно, релігієзнавці України по-різному будуть задіяні в них. А всі разом, сподіваємося ми, працюватимуть над вирішенням нагальних питань щодо подальшого розвитку релігієзнавства. Зокрема УАР передбачає підготувати і видати підручники «Академічне релігієзнавство», «Історія релігії», «Історія релігії в Україні», довідники «Релігії світу» та «Неорелігії України», хрестоматію «Релігієзнавство», альбом унаочнень «Релігієзнавство». Заплановані конференції, які розглядатимуть проблеми розвитку і сучасне становище вселенського та українського християнства. Разом з Міносвіти вирішуватимуться питання організації в Україні системи релігієзнавчої освіти та підготовки відповідних наукових кадрів,

Сьогодні викладачі, вчителі і науковці, які працюють у галузі релігієзнавства, виконують роль своєрідних «місіонерів»-просвітителів. На відміну від справжніх релігійних місіонерів, що ревно проповідують істину про свої вірування, які за їхніми переконаннями переважають всі інші великі і малі конфесії, релігієзнавці вбачають своє покликання в тому, щоб нести правдиві знання про всі релігії, не критикуючи жодної. Нині нас об'єднує одна мета - поширювати наукові і богословські знання про Великий Ювілей засновника найбільшої у світі християнської релігії.

О.Бучма * (м.Київ)

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, РЕЛІГІЯ: ДУХОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Універсальним поняттям, логічним центром осмислення проблеми духовності є людина. Усвідомлення людиною свого місця в світі, сенсу свого буття стає стрижневою ідеєю епохи. При цьому в суспільній свідомості відбувається значне якісне зрушення в бік пріоритетності гуманістичних цінностей, коли першочерговими є питання морального осмислення дійсності.

Прискорення життєвих темпів, невинний ріст технічного прогресу, лавиноподібний потік інформації, які з великою швидкістю вриваються в життя кожного індивіда вимагають глибинного усвідомлення, вивчення й обґрунтування можливих і наявних процесів, що охоплюють усі сфери людського буття і відображення цих процесів в особі та оточуючому її світі, почуттях, відчуттях, образах, усвідомленні нею себе як члена суспільства, а відтак і своєї відповідальності перед майбутнім. Це актуалізує питання філософського осмислення людської особистості, її суспільної поведінки; закономірностей досягнення нею буттєвих інтенцій.

В контексті цього важливо ще раз спробувати відповісти на питання про природу та сутність людини. Адже зараз, наприкінці другого тисячоліття, саме людина опинилась, так би мовити, в парадоксальній ситуації: в результаті своєї багатовікової історії люди не знають хто вони такі й навіть вони існують на землі. З цього приводу цікаву думку висловив М.Шелер: «Протягом десятитисячолітньої історії ми вперше

---

* **Бучма Олег** – кандидат філософських наук, науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім.Г.Сковороди НАН України